

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНОГ ЗАКОНОДАВСТВА КАРАЂОРЂСКЕ СРБИЈЕ

Абстракт : *Паралелно са борбом са ослобођење од вишевековне турске власти, српски народ под Карађорђејем је постављао темеље модерне државе. Један од напора управљен у том циљу јесте и правно уређивање друштвених односа. У оквиру новоуспостављеног правног поретка издвајају се два кривичноправна акта: Законик проте Матеје из 1804. године и Карађорђејев криминални законик из 1807. године, који, иако фрагментарни и делимично сачувани, прижају увид у прилике и односе Србије тога времена. Ови се законски текстови тако налазе на граници између средњовековног кривичног права из времена Душановог законика као најзначајнијег писаног правног споменика раног феудализма и савременог кривичног законодавства Србије.*

Кључне речи : *законик, кривично дело, санкција, смртна казна, телесне казне, изрицање, извршење, суд*

Уводна разматрања

Озбиљност и зрелост сваке државе, од најстаријих времена Старог света до данас, огледа се и у стању законодавства (правног система) као скупа правних норми којима се уређују све или највећи део области друштвеног, привредног, јавног, али и приватног живота. Та разноликост и целокупност правних норми у смислу уређених правила понашања појединаца и правних лица има за основни циљ да уреди и доведе у склад различите, често и супротстављене интересе других и

тима у "општем, друштвеном" интересу постави основе друштвене дисциплине на одређеном нивоу.

У систему правних норми, по свом значају, природи, карактеристикама и домету примене, посебно се издвајају казненоправне (у првом реду кривичноправне) норме¹⁷³. Њима се утврђује систем деликата (недозвољених, противправних, противдруштвених пона-

¹⁷³ Љубиша Јовановић, Драган Јовашевић, Кривично право, Општи део, Номос, Београд, 2002. године, стр. 13-21

шања) и основе одговорности њихових учинилаца да би потом од стране за то посебно одређених државних органа према таквим лицима биле изрицане и извршаване одређене врсте и мере кривичних санкција. Стога је логично и оправдано да свака држава већ у свом повоју, на почетку свога конституисања, тежи да у првом реду, у циљу обезбеђења и заштите најзначајнијих друштвених, али и приватних добара и вредности, постави систем деликата и основе за кажњавање њихових учинилаца. Утврђивање основа кривичне одговорности учинилаца кривичних дела којима се повређују или угрожавају друштвене вредности, добра и интереси и изрицање и извршење кривичних санкција према таквим лицима¹⁷⁴ представља једну од уобичајених делатности надлежних државних, јавноправних органа – често посебно формираних органа правосуђа (полиција, тужилаштво, суд, затворске установе).

Управо обезбеђење заштитне и гарантивне функције правног поретка уопште представља једно од поља које је у време Карађорђево Србије дошло до пуног изражаја. Наиме, иако се радило о младој, револуционарној држави која је за све време свога кратког трајања била у процесу борбе, јачања, ширења, промене граница и несређених међудржавних односа са бројним центрима моћи у Европи (Париз, Беч, Рим, Лондон, Петроград), ипак можемо рећи да је у периоду 1804-

1813. године била постављена солидна основа кривичног законодавства. Тиме је сама власт тежила да у целости постави ефикасан, квалитетан и благовремен систем заштите и обезбеђења остваривања државних функција.

У подели законодавне, судске и извршне власти, уочен је изванредан помак иако у рудиментарном облику и форми. и то управо у области кривичног права. Наиме, иако се ради о револуционарном и често суровом и строгом законском тексту, он је ипак тежио да постави темељ систему утврђивања одговорности и кажњивости за учињени деликт. При томе треба имати у виду и светле традиције у области кривичног права које је на овим просторима датирало још из времена процвата средњовековне феудалне Србије. Наиме, на овим је просторима поникао чувени Душанов законик, донет на саборима 1349 и 1354. године, најзначајнији писани правни споменик ранофеудалне Европе, донет неколико стотина година пре чувене Каролине (*Constitutio Criminalis Carolina*).

Време Карађорђево Србије је и у другим деловима Европе сиромашно писаним правним споменицима. У Француској је тек 1810. године донет Наполеонов кривични законик, у Аустроугарској монархији је на снази Казнени судски ред Марије Терезије из 1768. године познат и као *Constitutio Criminalis Teresiana*. У Османлијском царству у примени је шеријатско право. То је заправо време фрагментарног, расцепканог, партикуларног кривичног права када су феудални господари "све и свја" на свом поседу,

¹⁷⁴ Драган Јовашевић, Лексикон кривичног права, Службени лист СЦГ, Београд, 2006. године, стр.178-179

а слаба централна власт са законодавним надлежностима је тек у повоју.

У таквим условима на почетку 19. века свакако да посебну вредност имају први кривичноправни акти¹⁷⁵ донети за време кратког трајања Карађорђевог Србије. Они у великој мери представљају доказ једног од атрибута државности Србије свога времена. Иако су ови законици по свом домету, садржини и достигнућима скромног карактера, ипак не треба умањити њихову величину посебно када се имају у виду две околности : 1) стање у кривичном законодавству Европе тога времена и 2) бурне, свакодневним ратним дешавањима немирне године стасавања Србије тога времена. Ради се о законима који су настали на основама обичајног права устаничког времена, али ту се могу назрети и обриси шеријатског права које је више деценија уназад било у примени у нашим крајевима. Оно носи револуционарни печат који је требало да служи потребама устаника и успостављању нове државе.

И коначно, данас када је Србија навршила два века српске револуције, и када поново успоставља светле традиције Српске државности, свакако да се са поносом треба сетити почетка развоја кривичног права које се сада налази у фази темељите и радикалне реформе будући да су 1. јануара 2006. године ступили на снагу нови прописи из области материјалног и извршног

¹⁷⁵ Закони Карађорђевог времена (1804-1813), Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, број 1-3/1987. године, стр. 151-191

кривичног права Републике Србије и то : Кривични законик¹⁷⁶, Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица¹⁷⁷ и Закон о извршењу кривичних санкција¹⁷⁸.

Законик протом Матеје Ненадовића

Кривични законик протом Матеје¹⁷⁹ је донет 5. маја 1804. године. Саставио га је прота Матеја Ненадовић који је потом одобрен на скупштини Ваљевске нахије. Сам је аутор навео да је у писању законика користио Крмчију и Јустинијанове законе. Иако се сматра да се законик састојао од 14-15 чланова (пунктова), данас је сачувано само седам. Према протиним мемоарима, по усвајању законика, скупштина је позвана да одмах изабере по два поштена човека за судије¹⁸⁰. Остало је недовољно познато да ли је овај законик примењиван само на подручју ове

¹⁷⁶ Више : Драган Јовашевић, Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром, Друго допуњено издање, Службени лист СЦГ, Београд, 2006. године

¹⁷⁷ Више : Драган Јовашевић, Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица са уводним коментаром, Службени лист СЦГ, Београд, 2005. године

¹⁷⁸ Више : Драган Јовашевић, Закон о извршењу кривичних санкција са коментаром, Службени лист СЦГ, Београд, 2006. године

¹⁷⁹ Тома Живановић, Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његовог и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865. године, САНУ, Београд, 1967. године, стр. 7-8

¹⁸⁰ Матеја Ненадовић, Мемоари, СКЗ, Нови Сад-Београд, 1957. године, стр. 92-93

нахије или пак целе ослобођене земље.

Законик је скромног обима, недовољно прецизан и систематичан, са разуђеним одредбама. Нема одредби општег дела нити принципа на којима се заснива његова примена. Он садржи само кривичноправне одредбе посебног дела. Њима су предвиђена поједина кривична дела и санкције (казне) за њихове учиниоце.

У седам сачуваних чланова законика било је предвиђено чак пет кривичних дела за чије су учиниоце прописане казне као врста кривичних санкција : 1) новчана казна (плаћањем штете за украдену ствар у двострукој висини вредности те ствари) , 2) телесне казне (шиба или штапови)¹⁸¹, а за два кривична дела и 3) смртна казна (стрељањем и стављањем на коло) . Телесне казне су биле прописане само по врсти, а не и по мери. Поред ових главних казни за кривично дело лажног сведочења под заклетвом (чл. 6) кумулативно су биле предвиђене и споредне казне : 1) плаћање накнаде штете за коју је учинилац дела сведочио или 2) губитак личне части и угледа (да се таквом лицу више никад ни за шта не верује и да се свагда лажом проглашава).

Овим закоником су предвиђена следећа кривична дела : 1) убиство (чл. 1) – кажњава се смртном казном (черечењем на колу); 2) отмица (употребом силе отимање девојке (чл . 2.) – за ово се дело кажњавају женик, кум или стари сват телесном казном (шибом или штапом) ; 3) крађа (чл. 3.)

¹⁸¹ Момчило Грубач, Телесна казна у Србији 1804-1873, Службени гласник, Београд, 2004. године, стр. 59-60

домаће животиње – кажњава се телесном казном (шибом) и новчаном казном у висини двоструке вредности украденог предмета ; 4) кривоклетство (давање лажног исказа или криво заклињање (чл. 6) – кажњава се телесном и новчаном казном као и губитком личне части и угледа; 5) прихватање за оружје при свађи или псовци (чл. 7.) – кажњава се телесном казном (штапом) .

На крају законика су предвиђена два војна кривична дела и то: 1) бекство из војске (чл. 4.) – кажњава се телесном казном (шибом) и 2) бекство са страже (чл. 5.) – кажњава се смртном казном (стрељањем);

Карађорђево криминално законик

Карађорђево Криминално законик (познат и као Правила војена и народна) према претпоставкама историчара донет је од стране самог војводе 1807. године¹⁸². Његов је текст пронађен тек 1903. године у Државној архиви Краљевине Србије. Имао је само 38 чланова (с тим да првих четрнаест није пронађено том приликом , већ су касније пронађени преписи чланова : 9 , 10, 40 и 41). Остало је непознато такође и да ли је овај законик уопште био у примени, ако јесте где је и до када примењиван.

¹⁸² О времену настанка овог законика у правној историји не постоји јединствено схватање. Тако Тома Живановић (у Основима кривичног права, Општи део, Београд, 1910. године, стр.21) сматра да Карађорђево законик потиче из 1807. године, док Стојан Новаковић (у Уставном питању и законима Карађорђевог времена, Београд, 1907. године, стр. 117) узима 1810. као годину настанка овог законика

И овде се ради о револуционарном законнику, кратког и ограниченог обима без посебне систематике и веће правнотехничке савшености. Одговарао је духу и потребама устаничког периода. И он је по већини својих одредаба садржавао посебни део кривичног права предвиђајући поједина кривична дела и казне за њихове учиниоце. Прописане казне су биле строге, сурове и углавном су се сводиле на телесно кажњавање. Ради се о строгом, готово "драконском" кривичном закону који предвиђа за своје време актуелна кривична дела за која су прописане изузетно строге казне.

Циљ је кажњавања као уосталом у највећем делу Европе тога доба остварење одмазде и застрашивања и то не само кажњеног лица (да поново не изврши кривично дело) већ и грађана уопште да се уздрже од кршења правила понашања и вршења кривичних дела. Стога су прописане казне иако строге и сурове, скопчане са мучењем и наношењем непотребних и прекомерних болова, патњи и понижења извршаване такође сурово, најшчеће на јавним местима и у сајамске (вашарске) дане, а само изузетно ноћу, у два часа после поноћи. Када говоримо о систему казни у Карађорђевој законнику, за разлику од претходног законског текста, треба указати да је овде прихваћен принцип апсолутно одређених (фиксних) казни и то како у погледу врсте тако и у погледу мере (обима) казни будући да је суд при одлучивању о одмеравању казне учиниоцу кривичног дела био везан у

законнику тачно прописаном казном.¹⁸³

Али овај законик не садржи само кривичноправне одредбе. Тако се овде могу наћи и одредбе које припадају другим гранама позитивног права као што су : уставно односно управно (административно) и брачно право. Такве су одредбе о : разлозима и узроцима за распуштање законито венчаних мужа и жене у чл. 29.; плати и другим привилегијама сеоских старешина као служитеља народа у чл. 32.; праву народа да бира судије, кметове и среске кнезове, али не и војне старешине у чл. 38. ; о одговорности старешина у чл. 38. и 39. , о заклетви на верну службу свих изабраних старешина у чл. 40.

У законнику није извршена подела одредби на општи и посебни део (иако је таква систематика већ била позната у кривичном праву Европе почев од француског револуционарног кривичног законика из 1791. године).

Међу основним појмовима и институтима општег дела кривичног права најзначајније су оне одредбе које се односе на основе кривичне одговорности и систем казни (као основних врста кривичних санкција).

И овај законик полази од индивидуалне кривичне одговорности према коме свако лице одговара за своје поступке лично и самостално. То је иначе општеприхваћено схватање не само правне теорије већ и законодавства тога времена. Но, овај

¹⁸³ Александар Соловјев, О Карађорђевој законнику, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број од 25. априла 1932. године, стр. 373

законик у чл. 21. познаје и институт колективне одговорности свих момака који су одређени за стражу, ако се ма и један од њих ухвати на спавању. Овде се дакле ради о објективној одговорности на бази проузроковања последице.

Шта више, у одредби овог члана се може наћи и назнака данас општеприхваћеног института међународног кривичног права – командне одговорности или одговорности надређеног или одговорности заповедника (претпостављеног)¹⁸⁴. Наиме, Карађорђевић криминални законик, настао у време тешких сукоба српских устаника и турске војске, морао је на посебан начин да заштити војну дисциплину и организацију устаничке војске те да поштри кажњивост за свако неодговорно поступање устаника. Стога је законик предвидео за спавање на стражи казну шибом и то проласком учиниоца дела три пута кроз 300 момака, док се његов претпостављени (каплар – како га законик назива) кажњава са 50 штапова у два сата ујутро (иако сам непосредно није остварио обележја овог кривичног дела већ по основу "пропуштања дужног надзора или пажње према потчињенима).

Овај законик, што је реткост за правне споменике с почетка 19. века, познаје и институт саучесништва¹⁸⁵. Саучесништво је прописано у више законских одредби. Тако је у чл. 27.

прописана казна шибом за момка који отме девојку, док се помагачи као : кум, девер и стари сват кажњавају за исто дело са по 50 штапова, а остали сватови по 30 штапова. Подстрекавање је кажњиво према одредби чл. 36. Овде је прописано да се подстрекач на хајдучију (старешина или други чиновник који је слао хајдуке да харају народ и њему дају плен за што их је он штитио) кажњава смртном казном као и сам хајдук. Сличан је случај предвиђен у чл. 37. који кажњава предузимање радње подстрекавања од стране старешине или судије. Тако старешина или судија који је подстрекавао лопове на крађу коња или волова могу бити кажњени кумулативном казном : телесном казном шибом и лишавањем власти.

Казнени систем предвиђен овим законом је разуђен. Он познаје више врста казни. То су : 1) смртне казне (постоје две врсте смртне казне - обична и она којој претходи телесно мучење и телесно кажњавање као што је пребијање ногу или руку), 2) телесне казне (којих има три врсте – шибом, мртва шибом, штап), 3) казна затвора (чл. 19.) и то "апс пола године у гвожђу" за нехатно убиство, 4) накнада штете породици убијеног као врста имовинске (новчане) казне (за случај нехатног убиства (чл. 19.) и 5) лишавање власти (чл. 37).

Постоји више врста смртних казни. Прво се ове казне разликују по начину извршења па се тако она може извршити : вешањем, стрељањем или разаципањем на коло с тим што је законик изричито у одређеним случајевима искључио могућност

¹⁸⁴ Момчило Грубач, Телесна казна у Србије 1804-1873., оп.цит. стр. 61-62

¹⁸⁵ Тома Живановић, Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног правосудја од 1804. до 1865., САНУ, Београд, 1967. године, стр.10-13

давања помиловања учиниоцу дела коме је она изречена. Таква могућност искључења помиловања прописана је одредбом чл. 30. Криминалног законика. Даље, смртна казна може бити обична или квалификована. Квалификована смртна казна је она којој претходи мучење и телесно кажњавање осуђеног лица.

Постојало је такође више врста телесних казни и то : шибана, мртва шибана (пролазак до шест пута кроз строј од 600 момака) и штапови (од 25 до 50 удараца) . Од казни лишења слободе (које данас представљају најзначајнију врсту казне, најчешће прописивану у законима и најчешће изрицану од стране судова) постојала је само једна казна и то казна затвора "апс" у гвожђу (са оковима) и то са временом трајања до пола године (шест месеци).

Принцип "око за око" и "зуб за зуб" (талионски принцип)¹⁸⁶ познаје такође овај законик код одредби о одмеравању казне. Тако је у чл. 31. предвиђено да ће се за дело "истраживања, убијања и мучења жена вештица, учиниоцу учинити управо оно што је и он сам претходно чинио "вештици" остварујући обележја овог кривичног дела.

Када се ради о прописивању казни, законодавац се у овом случају строго придржавао система апсолутно одређених казни. Наиме, сам је законик за поједина кривична дела прописао одређене врсте и мере казни које суд може да изрекне учиниоцима тих дела (осим у одредби чл. 41. који је касније пронађен).

Интересантно је да овај законик познаје поред казни и посебну врсту кривичних санкција – мере безбедности. Ради се наиме о специфичној мери која се састоји у "искључењу из власти" односно забрани обављања одређених послова, занимања или делатности за одређено време учиниоцу кривичног дела који је злоупотребио своје занимање или професију ради вршења кривичних дела. Тако се старешина који ради обављања кулука у своју корист остави село без заштите (чл. 33.) или старешина или судија (чл. 37.) који са лоповима дели плен (украденог коња или вола) искључују из власти на одређено време или се пак свештеник који венча отету девојку (чл. 28.) доживотно лишава своје парохије. Дакле, овде се ради о привременом или трајном одузимању права осуђеним лицима да се баве својим занимањем или професијом коју су практично и злоупотребили ради вршења кривичног дела предвиђеног у законнику.

У посебном делу Карађорђевог криминалног законика јасно се могу разликовати два дела : први, који садржи општа кривична дела и други, који садржи војна кривична дела.

Најобимнији и најзначајнији део Карађорђевог криминалног законика садржи одредбе посебног дела кривичног права. У њима су дати описи појединих кривичних дела и прописане казне за њихове учиниоце у складу са напред наведеним општим одредбама. Кривична дела предвиђена овим закоником изложићемо не по законској систематици већ по њиховом значају, природи и карактеру у складу са данас опште усвојеним критеријумима.

¹⁸⁶ Димитрије Папазоглу, Кривично право и правосуђе у Србији (1804-1813), Београд, 1954. године, стр. 45-48

Прво "политичко" кривично дело је предвиђено у одредби чл. 16. Ово се дело састоји у злонамерном јавном поговарању о држави од стране свештеника, старешине, војника или копача. Његов се учинилац кажњава смртном казном као издајник државе и шпијун. Следеће дело ове врсте је предвиђено у чл. 17. које се састоји у задржавању писма или џебане (наоружања или муниције) од стране Србина. Ради се наиме, о посебном облику подривања војне или одбрамбене моћи устаника односно појединих села која су у свако доба морала бити спремна да се супротставе турским најездама. За ово је дело прописана телесна казна и то 50 удараца штапом.

У чл. 24. је предвиђено кривично дело шпијунаже. Дело чини Србин који тајно води "шпијунлук те свој род издаје". За ово је дело прописана телесна казна – пребијање обе ноге и обе руке на два места уз накнадно разапињање учиниоца на коло.

У чл. 33. је предвиђено кривично дело утаје старешине који присваја за себе имовину од села или кулука, а што је било дужно дати у државну касу. Овакво ће се лице искључити од власти (дакле таквом ће се старшини забранити за одређено време вршење власти).

Још једно тешко кривично дело ове врсте је предвиђено у чл. 34. То је јатаковање хајдуку (давање хлеба и прикривање од сељана). За ово дело учинилац ће се казнити као и сам хајдук. Хајдучија или одметништво је била честа појава не само у Србији тога времена. Стога је она као кривично дело била предвиђена у чл. 35. Када се такво

лице ухвати од стране суда ће бити обавезно да надокнади сву корист коју је хајдукујући одузео, а потом ће се телесно казнити пребијањем руку и ногу после чега би се разапињао на коло.

Подстрекавање на хајдучију је предвиђено у чл. 36. Дело чини старешина, судија или други чиновник који би подстицао друге да одлазе у хајдуке и да пљачкају те да са њима деле плен. Подстрекач се за ово дело кажњава као и сам хајдук (сходно одредби чл. 35. овог законика).

После "политичких" кривичних дела Карађорђево законик је познавао и више дела против живота и тела. Тако су у члановима 18. и 19. била предвиђена кривична дела убиства. У првом члану је предвиђено умишљајно и самовољно убиство (лишење живота другог који није потегао пушку на извршиоца дела). За ово је убиство прописана смртна казна стрељањем и вешањем. У чл. 19. је пак предвиђена казна за нехотично убиство. У овом случају се учинилац дела кажњава затвором – апсом у трајању од пола године у гвожђу (у оковима) с тим да је учинилац обавезан да жени и деци убијеног плати одређени износ новчане казне у висини коју суд одреди.

И у чл. 20. је такође предвиђено кривично дело против живота и тела. Оно се састоји у потезању пушке или ножа на другог. Учинилац овог дела ће се казнити као и за само убиство – смртном казном. Ако пак учинилац при потезању пушке или ножа на другог овога нехотице и убије, кажњава се као и за нехотично убиство. Ако пак у овом

случају учинилац потегне хладно или ватрено оружје на празно, казниће се телесном казном од 50 удараца штапом у два пута (два наврата). Детеубиство (чедоморство) је предвиђено као кривично дело у чл. 30. Мајка која удави своје рођено дете, кажњава се смртном казном без икакве милости, дакле без могућности да добије помиловање врховног војводе сербског.

У чл. 31. је предвиђено кривично дело које је одговарало духу тога времена – истеривање, мучење или убијање вештице. Учиниоца ће се за ово дело казнити на исти начин, истим мукама или "делом" које је и сам жени означеној као вештица чинио. Дакле, овде се ради о примени принципа талионског кажњавања за учињено дело.

Потом следе "службена" кривична дела. Наиме, Карађорђево криминално законик је познавао више различитих кривичних дела чији су учиниоци могли бити : старешине, кметови, судије, чиновници и друга службена лица.

Тако је у чл. 9. предвиђена казна за старешину, војводу, капетана, кнеза или судију који је делио правду на незаконит начин (по пријатељству, кумству, сродству или за мито). Такав ће се учинилац пред народом прогласити за разоритеља народне правде те ће се лишити звања (које је и злоупотребио за вршење кривичног дела). Овде се ради о злоупотреби службеног положаја и то у законнику одређених лица. У случају да се ради о лицу које је ово кривично дело извршило примивши мито, такав поклон или другу корист ће срамотно, јавно пред народом вратити лицу од кога је узео.

Једно специфично "службено" кривично дело предвиђено је у чл. 37. Овде је практично прописана одговорност за помагање у вршењу крађе. Наиме, старешина и судија који са учиниоцима крађе дели украдене ствари у циљу њиховог прикривања, казниће се као и сам учинилац крађе (сходно чл. 26. овог законика), али ће му се уз то кумулативно изрећи и казна лишења власти.

У накнадно пронађеном 41. члану Карађорђевог криминалног законика предвиђено је још једно "службено" кривично дело. Наиме, старешина који чини неправде људима при обављању старешинске власти па буде пријављен, ако замрзи и прогони свога пријавиоца, казниће се за ово кривично дело јавном осудом "што против закона народног стоји". Али ако је такав старешина неправедно пријављен и обвињен, тада ће се лажни пријавилац казнити затвором (арестом).

Затим следе кривична дела из области "општег" криминалитета.

Кривично дело које је предвиђено у чл. 23. састоји се у злостављању или псовању, дакле вређању свештеника, старешине, чиновника, трговица или кмета са или без повода (разлога). За ово је дело прописана телесна казна ударањем 25 штапова у два сата ујутро.

У чл. 26. је предвиђено дело крађе животиња : вола или коња односно овце или јагњета. За прво дело крађе крупније стоке, прописана је новчана казна у висини вредности коју постави власник животиње уз примену телесне казне од 50 штапова у два сата ујутро. За крађу ситније стоке, прописана је новчана казна у висини двоструке вредности одузете

животиње и телесне казне од 25 штапова.

Отмица девојке је предвиђена у чл. 27. За ово је дело предвиђена различита врста и мера казне зависно од својства учиниоца. Тако се момак за ово дело кажњава шибом и то проласком три пута кроз шпалир од 300 момака; кум, девер и стари сват са по 50 удараца штапом; а остали сватови са по 30 удараца штапом. У случају да је овако отета девојка и венчана, у чл. 28. је прописана казна за кривично дело свештеника који се лишава парохије (дакле онемогућава му се да до краја живота обавља посао, делатност или занимање које је злоупотребио на овај начин).

Карађорђевић криминални законик из 1807. године је обухватао и више војних кривичних дела. То је било логично јер је заштиту и безбедност оружаних "устаничких" снага и њено ефикасно функционисање требало обезбедити по сваку цену.

Тако је у чл. 10. предвиђено кривично дело сеоског или војног старешине који узме пљачку у боју од војника коме она припада. Оваквом се лицу суди од стране војничког суда јавно пред свом окупљеном војском. За ово му се дело изриче казна одузимања чина или старешинства уз обавезно враћање отете имовине.

У чл. 14. предвиђено је војно кривично дело војника који за време или после борбе без оправдања преда или баци оружје из руку. За ово је дело прописана казна – мртве шибом шест пута кроз шпалир од 600 момака. И у следећем члану прописана је казна од 25 штапова за

војника који у војсци без питања и одобрења старешине пушку избаци.

У чл. 21. је предвиђено кривично дело које чине момци на стражи који заспу. За њих је прописана телесна казна – мртва шибом три пута кроз 300 момака. Њихов претпостављени старешина – каплар, како га законик назива, казниће се за исто дело (по основу пропуштања дужне пажње и надзора) са 50 штапова у два сата ујутру. Ако пак патрола у вршењу службене дужности затаји (несавесно врши своју патролну дужност) па се то открије, казниће се сви чланови патроле на исти начин као и стражари.

У чл. 22. је предвиђена казна за посебно кривично дело примања мита. Наиме, ово дело чини старешина, капетан или каплар који прими мито да би из војске пустио војника да иде кући. Оваквом учиниоцу ће војнички суд изрећи новчану казну у висини износа новца или друге вредности који је примио као мито, коју је дужан да плати сваком војнику под својом командом. Такав ће се учинилац такође лишити власти односно могућности да обавља посао, занимање или професију коју је на овај начин злоупотребио ради вршења кривичног дела.

Следеће војно кривично дело је предвиђено у одредби чл. 25. Ово дело чини војник који својеволно туђу стоку убије или одузме туђу храну. Он се кажњава новчаном казном у висини двоструког износа убијене животиње и телесном казном од 25 штапова, односно за укадену туђу храну прописана је казна шибом три пута кроз 300 момака.

Изрицање и извршење казни

За извршена кривична дела њиховим учиниоцима су изрицане казне од посебних за то формираних судских органа. Наравно и организација и надлежност и поступак пред овим судовима су били верна слика околности и прилика времена Карађорђево Србије. Тако је још крајем марта 1804. године Карађорђе упутио свим нахијама позив за образовање судова. Наиме, вожд је том приликом позвао да се из сваке нахије пошаљу по двојица старешина на скупштину у Остружницу уз које би ишла и два или три човека поштена за избор судија "јербо се није могло без суда одержавати".

Будући да су кривични закони тога времена предвиђали само кривична дела и врсте казни за њихове учиниоце, то је суду остављена велика самосталност и слобода у поступку одмеравања односно индивидуализације казне у сваком конкретном случају (ако се уопште о индивидуализацији као начину одмеравања казне тада могло говорити). Но, без обзира на недостатак правних прописа и прецизних правила, ипак се може говорити да је и тада вршена "фактичка индивидуализација" у кажњавању учинилаца кривичних дела јер су судови за време Првог српског устанка при изрицању казне узимали у обзир следеће околности: године живота учиниоца кривичног

дела, његов пол, раније владање и друга лична својства учиниоца¹⁸⁷.

У првом периоду по отпочињању устанка кривични поступак је водио и учиниоцима кривичних дела казне изрицао лично вожд Карађорђе, често и самовољно и без много милости. Он се није много придржавао слова закона, већ је одлуке доносио по свом "знању и умењу односно осећању". Он је био не само судећа већ и врховна, дакле највиша судска власт. Његова овлашћења су се у кривичним стварима заправо састојала у вођењу истражног поступка, непосредном суђењу и изрицању казни, али и у вршењу надзора над другим судовима и могућности давања помиловања. Приликом суђења Карађорђе је пресуде доносио непосредно, усмено, после кратког "извиђања околности случаја", а казне је изрицао арбитрарно и самовољно, чак понекад их је и сам лично извршавао. Остало је у историјским изворима забележено да је он често налагао Великом суду, али и другим судским органима у Србији свога доба, како да поступају у одређеним случајевима, какве казне да изричу, а посебно се то његово "упутство" односило у области изрицања смртне казне учиниоцима најтежих кривичних дела¹⁸⁸.

¹⁸⁷ Из пресуде број 163 од 20. маја 1808. године Протокола шабачког магистрата видимо да је момку одмерена казна од стотину батина, а девојци од педесет камција, а за други пут имаће ову каштигу: да у виду буду бачени. Момчило Грубач. Телесна казна у Србији, оп.цит. стр. 79

¹⁸⁸ у том смислу наводимо писмо Магистрату крагујевачком од 8. јула 1812. године, писмо Вујици Милићевићу од 26. јануара 1813. године и др. Момчило Грубач, оп.цит. стр.83

Поред Карађорђа као врховног војводе сербског - највише политичке, извршне и судске власти, судску надлежност у кривичним стварима у Србији за време Првог српског устанка, имале су и многе главешине, кнезови, момци па и бећари из "вождове околине".

Са успостављањем чвршће организационе структуре власти и успостављањем територијалне аутономије, Србија је била подељена на нахије, а ова на срезове (кнежине) на чијем челу су се налазили нахијски односно кнежински кнезови. На челу појединих села у срезovima налазили су се кметови (сеоски кнезови). Сви су они имали поред управне (полицијске) и судску власт на својим територијама, у обиму који је обухватала територија под њиховом управом и на начин који им је положај дозвољавао.

Нешто касније у појединим градовима, посебно оним са војним посадама јављају се нова управна и полицијска односно војна звања – капетани. У вршењу судске власти они су били надлежни за поступање у кривичним стварима војних лица (дакле судили су војним лицима за војна кривична дела).

До раздвајања судске од управне власти долази тек 1811. године када је старешинама било забрањено да се мешају у рад новооснованих судских органа (магистрата), али су они и даље судили за војна кривична дела. Први нахијски судови (магистрати – добили су назив по идентичним институцијама у градовима северно од Дунава) почели су да се оснивају већ 1805. године. Највећу заслугу за њихово конституисање има управо

Правитељствујући совјет (као врховна судска власт¹⁸⁹). Они су поред судске обављали и поједине полицијске функције као што су : издавање путних и сточних пасоша, надзор над механама и хлебарницама, одређивање појединих такса и сл¹⁹⁰.

Правитељствујући совјет је прво 1805. године, а потом и 1807. године донео Уредбе о организацији судова којима су успостављени судови у свим нахијама. Они су били састављени од тројице судија (председника и два члана) са једним писаром или секретаром. Нахијски судови су били надлежни за поступање у свим кривичним предметима сем у случају најтежих кривичних дела (као што су убиства) када су им у раду помагале и војне старешине. Ако се пак радило о посебно сложеним случајевима (према броју и тежини учињених кривичних дела или броју њихових учинилаца односно учесталости и дужини времена вршења кривичних дела) предмети су упућивани непосредно Правитељствујушћем совјету или лично Карађорђу¹⁹¹.

¹⁸⁹ Још је 28. августа 1805. године скупштина устаничких главешина одржана у Борку недалеко од Београда донела одлуку да "свака нахија изабере по једнога поштена и паметна човека па да се ти људи састану на једно место да суде и пресуђују све веће распре и тужбе земаљске". Лазар Арсенијевић Баталака, Историја српског устанка, књига прва, Београд, 1898. године, стр. 16-19

¹⁹⁰ Миленко Вукићевић, Судови и њихово уређење за време устанка од 1804-1813. године, Полицијски гласник, Београд, број 32. од 14. августа 1905. године и број 36 од 11. септембра 1905. године, стр.29 и даље

¹⁹¹ Тако изУрежденија Совјета за суд вароши ваљевске лд 1. јануара 1809. године произилази да су нахијски судови престали да

Против одлуке суда незадовољна страна је могла да изјави жалбу Совјету, али је ипак врховна судска (као и управна) власт припадала самом војду. У оквиру Совјета било је посебно формирано попечитељство (министарство) правосуђа које је вршило надзор над радом правосудних органа и уопште правосудне функције. У погледу војних кривичних дела надзор ове врсте је вршио такође члан Совјета, али министар (попечитељ) војни.

Са пропашћу Карађорђево Србије престаје и функционисање и поступање овако скромно уређених судова. Осим Народне канцеларије која је основана тек 1815. године као административни и репрезентативни орган са судским овлашћењима на основу споразума новог српског књаза Милоша Обреновића и београдског везира Марашли Алипаше у Србији после Првог српског устанка није било посебних судских органа. То је и разумљиво јер је управљање у свим областима друштвеног и приватног живота поново преузела османлијска власт.

Завршна разматрања

Данас је у Републици Србији започела радикална и темељита правна и друштвена реформа. То је још једна прилика да се подсетимо почетака развоја и успостављања темеља модерне српске државе. Тако се већ са појавом покрета за ослобођење од вишевековне османлијске власти и са првим

биткама између српских устаника и турске власти, јављају напори за успостављање институција нове државне власти. Један од атрибута српске државности свакако представља и доношење првих писаних правних споменика у форми закона (законика) којима се тежило утврдити систем правних правила понашања која би била обавезна за све без обзира на разлике. Међу правним актима који су донети у прво време трајања Првог српског устанка по свом значају, карактеру и природи се извајају два кривична законика. Један од њих је законик из маја 1804. године чији је аутор ваљевски прота Матеја Ненадовић. Други је Криминални законик који је саставио лично вожд Карађорђе.

Ради се заправо о скромним законским актима ограниченог обима и домета односно садржине који су се темељили на обичајном праву. Они су имали за циљ да системом кривичних санкција, посебно казни, и правилима за кажњавање учинилаца кривичних дела утврде забрањена, недозвољена и противправна понашања и тако обезбеде ефикасну и квалитетну заштиту најзначајнијих добара и вредности Србије тога времена. Стога се може рећи да су ови законици поставили темеље за даљи развој модерног кривичног права Републике Србије. На темељима ових законских решења и праксе која је настала на бази њихових поставки, касније је за време Милоша Обреновића донет Казнитељни (Криминални) законик за Књажество Србију 1860. године.

воде поступак за "смртно убиство" већ су их слали војду или Совјету